

INKOMENSVERDELING EN EKONOMISCHE KRISIS

Rob de Klerk

De inkomensverdeling in de economische theorie

Al dan niet uitdrukkelijk is het vraagstuk van de kategoriale inkomensverdeling (de inkomensverdeling tussen arbeid en kapitaal) vaak richtinggevend geweest bij de ontwikkeling van de economische theorie.

Uitdrukkelijk bijvoorbeeld bij Ricardo, die in dit vraagstuk het kernprobleem van de theorievorming zag, en bij Marx, die de klassenstrijd als drijvende kracht van de maatschappelijke ontwikkeling kenschetste.

Ogenschijnlijk veel minder uitdrukkelijk bij de neoklassieke theoretici, die het vraagstuk slechts als een (van de algemene prijsvorming) *afgeleid* probleem opvatten, en bij Keynes, wiens nadruk op de bepaling van de *omvang* van het nationaal inkomen de analyse van de verdeling daarvan overschaduwde.

Opvallend is de overeenstemming in behandelingswijze van de meeste elkaar opvolgende (niet-marxistische) theorieën. Bijna steeds wordt het vraagstuk geherformuleerd in termen van de gevolgen van een 'te' hoog loonpeil, of een 'te' sterke loonstijging. En zonder uitzondering blijkt het 'te' min of meer catastrofale gevolgen te impliceren. Het is misschien zelfs mogelijk de geschiedenis van het economisch denken te beschrijven als een op het eerste gezicht enigszins wanordelijke optocht van motivaties voor de stelling, dat het loon te hoog is, of in ieder geval niet verder stijgen mag. Aan de kop van deze politiek bezien bepaald niet stille omgang zou bijvoorbeeld de heer Malthus marcheren met op zijn spandoek het onwrikbare, voor eens en altijd gegeven loonfonds. Onmiddellijk daarachter een ontroerende N.W. Senior die er klaaglijk op wijst, dat pas het laatste arbeidsuur de winst van de ondernemer oplevert. En niet ver daarachter zou een onafzienbare menigte volgen, die allen de marginale produktiviteit van de faktor arbeid hoog in het vaandel hebben staan. Boven alles uit zou men hier de heer J.B. Clark geskandeerd horen roepen, dat de gelijkheid van loon en marginaal produkt goed en rechtvaardig is, afgewisseld door spreekkoren die er vakbeweging van beschuldigen het loon kontinu boven het evenwichtige produktiviteitsniveau uit te tillen. Op enige afstand tenslotte volgen aarzelend een aantal aanhangers van Keynes, die een deel van hun gezelschap in de tegendemonstratie hebben zien opgaan.

Het is helaas niet eenvoudig om het daarvoor in aanmerking komende deel der dragers van de vandaag de dag gangbare opvattingen op

ondubbelzinnig juiste wijze in deze denkbeeldige stoet in te passen. Hiervoor zijn een aantal redenen te noemen.

Allereerst is er de huidige maatschappelijke kontekst waarbinnen de discussie over de inkomensverdeling plaatsvindt. Niet uniek daarin (althans bezien over een periode langer dan vijftientig jaar) is het feit van een algemene en diepgaande economische crisis, van werkloosheid en afnemend inkomen. Het is dan ook niet verwonderlijk, dat ook nu weer de verondersteld heilzame werking die uit zou gaan van een matiging der lonen als invalshoek voor de behandeling van de inkomensverdeling wordt gebruikt. Wél historisch uniek is, dat dit alles zich afspeelt in een economische structuur waarin de overheid zich, naast de klassieke terreinen van staatsbemoeyenis, een niet meer weg te denken taak heeft gesteld als regulator van het economisch proces en als 'welvaartstaat'. Dat betekent ook, dat een niet onbelangrijk deel van het nationale inkomen haar weg vindt via de staatskas, hetgeen de kwantificering en interpretatie van wat het loon- en wat het winstaandeel is op z'n zachts gezegd enigszins heeft vertroebeld.

De gemiddelde (of liever: ideaaltypische) redenering van het ogenblik vertoont geen wezenlijk nieuwe theoretische uitgangspunten, relaties, of criteria. Bijna steeds komen 'moderne theorieën' neer op een herformulering van de marginale produktiviteitstheorie: het loon (nu inklusief de kollektieve komponent) is sneller gestegen dan de produktiviteit. Dit gaat ten koste van de winsten en dus van de investeringen en dus van de werkgelegenheid en dus moet de inkomensverdeling weer worden teruggedraaid ten gunste van de winsten.

Wel nieuw is de vorm waarin de discussie gedeeltelijk wordt gevoerd. Het 'Ricardiaanse' leunstoelphilosoferen is als antiquarisch afgewezen en vervangen door redeneringen op basis van empirisch toegepaste modellen. Argumenten in termen van ekonometrische kerncijfers, door sommigen als het einde van de ideologie naar voren gedragen, blijken op verschillende punten echter toch onvoldoende om tot absolute eensgezindheid over de gelegde relaties te komen. Intussen blijft het echter moeilijk om op enigszins beeldende wijze R-kwadraten en Durbin-Watson statistics in de tot nu toe gekonstrueerde optocht mee te doen marcheren.

Voorlopig zullen wij de moderne opvattingen over de inkomensverdeling en de daarachter liggende problemen er dan ook buiten laten en ons toespitsen op een interpretatie van de problematiek zoals die zich thans voordoet.

Winst en werk versus lonen en kollektieve voorzieningen: een gangbare opvatting

Voor een juist begrip van de problemen waar het om gaat, zijn een aantal ontwikkelingen belangrijk die zich concentreren rond de vorming van de moderne staat. In zijn hoofdwerk had Keynes de waarschijnlijkheid geschetst van het systeem van centrale planning, indien geen afdoend middel werd gevonden tegen het probleem van de massale werkloosheid. Maar — zoals bekend — hij was het ook die dit middel aandroeg: het keynesiaanse economisch-politieke instrumentarium zou volledige werkgelegenheid waarborgen zonder dat dit ten koste ging van vrijheid en doelmatigheid. De vrije ondernemer zou niet worden ingesnoerd in een keurslijf van planningsvoorschriften, maar door slechts een enkel koordje verbonden worden met het staatsapparaat dat hem hieraan in tijden van dreigende laagconjunctuur weer op kon beuren. Niet voortgedreven door stokslagen, maar verlost door welriekende worsten zou het de ondernemer zijn, die het vrije economische stelsel weer op een evenwichtig groeipad zou brengen en houden.

De eerste naoorlogse decennia leek het aldus aangepaste economische en sociale stelsel volgens plan te functioneren. Er was sprake van vrijwel continue groei, van een toenemend reëel inkomen en van handhaving van de klassenvrede.

Maar de ontwikkeling in deze periode van 'vrij kapitalisme' naar 'gemengde economie' ging nog verder. Niet alleen de werkloosheid zelf, maar ook de kwalijke gevolgen daarvan — met name het wegvallen van het inkomen — en van allerlei andere oorzaken van uitstoot uit het arbeidsproces, gingen bestreden worden. Naast sociaal-economisch manager werd de overheid — onder druk van de arbeidersbeweging — ook 'verzorgingsstaat'. Volgens sommigen betekende dit het daadwerkelijke einde van het kapitalisme: een stelsel waarin door overheidsingrijpen de crisis wordt vermeden en waarin een uitgebreid stelsel van sociale voorzieningen bestaat, waar bovendien het reëel loon steeds toeneemt, daar kan van klassenstrijd en kapitalisme geen sprake meer zijn.

Niet als bij vele andere sprookjes echter, liep het toch minder goed af dan men gaandeweg was gaan denken. In het midden van de jaren zeventig stond het raderwerk weliswaar niet helemaal stil, maar het was toch vervaarlijk gaan kraken. In de eerste plaats deden zich wat ernstiger schendingen van het vredesbestand tussen de klassen voor dan voorheen het geval was en bovendien bleek de crisis van 1975 er een van het soort, dat de meesten alleen nog uit de studieboeken kenden. Dit maakte een verandering noodzakelijk in het denken over de economische en sociale

verhoudingen, of liever, in de visie op wat de goede en wat de zwakke kanten van het economisch proces en de economische structuur zijn.

In de jaren zestig was het vooral de neoklassieke groeitheorie geweest waaraan deze visie werd ontleend. Voor de problemen van de jaren zeventig ademde deze echter teveel de sfeer van 'produktiefactoren onder mekaar', waarbij de economische mechanismen automatisch zouden zorgen voor de juiste beloning voor de juiste produktiefactor. Nu werd deze visie ook weer niet in z'n geheel afgedankt. In het algemeen bleef men geloven in de sterke evenwichtsherstellende mechanismen zoals de neoklassieke groeitheorie die had blootgelegd met de overheid slechts als korrektor voor een dreigend tekortschieten van de effectieve vraag. De oorzaken van de problemen die zich dan toch hadden voorgedaan werden gezocht in exogene, dat wil zeggen niet-economische factoren die het evenwichtspad blokkeerden. Voor de hand lagen de oliekrisis van 1973 en de internationale monetaire crisis. Maar daarnaast werd ook gesproken van een fundamenteel scheefgegroeide inkomensverdeling. Het vigerende stelsel van arbeidsverhoudingen en de toegenomen macht van de vakbeweging hadden in de jaren zestig het loon doen uitstijgen boven het gewenste niveau; het stelsel van kollektieve voorzieningen — een het paradepaardje van de theoretici van de gemengde economie — heette nu uit haar krachten gegroeid. Kortom: een te goort loonaandeel, een te groot kollektief beslag en een te ver uitgehold winstaandeel, misschien niet uit het oogpunt van sociale wenselijkheid, maar wel voor de werkbaarheid van de vrije economie.

Vanuit economisch-politiek gezichtspunt bood de laatste faktor verreweg de meeste aanknopingspunten. Immers, enerzijds werd alom gepredikt dat het conjuncturele, vraaggerichte keynesianisme niet geënt was op de nieuwe problematiek die vooral betrekking had op een te zware druk van het konsumptie- en welzijnsniveau van de bevolking op het winstinkomen. Anderzijds was het duidelijk, dat geen enkele nationale overheid beschikte over economisch-politieke middelen tegen de effecten van olie- en monetaire crises, verweven als deze waren met internationale belangen en machtsposities. Indien men er dan verder nog van uitgaat, dat de vrije ondernemer zeker niet op eigen kracht het evenwichtige pad terug zal vinden, dan resteren er twee principieel verschillende wegen van economisch beleid. Langs de ene worden ontwikkelingen uit het verleden naar een belangrijker positie van de staat nu drastisch doorgetrokken naar de zeggenschap van de overheid (en de vakbeweging) over de *besteding* van de winsten en dus over de omvang en richting van de investeringen. In feite betekent dit het in min- of meerdere mate invoeren van een systeem van centrale planning. In de gangbare — laten wij het gemakshalve even

samenfassend noemen neoklassieke — visie is deze stap onnodig en nutteloos (en politiek niet haalbaar). Onnodig, omdat deze problemen immers niet voortvloeden uit het systeem van vrije ondernemingswijze produktie (maar uit exogene schokken). Nutteloos, omdat door de staat gerunde bedrijven met dezelfde problemen gekonfronteerd zouden worden. Wat dan ekonomisch-politiek resteerde, was een grondige sanering van de ekonomie of, zoals het veelal omschreven wordt, het scheppen van ruimte voor de ondernemer om zijn funktie als voortrekker van de ekonomie weer te kunnen verrichten. Een beleid dus dat gericht is op de *omvang* van de winsten, of meer algemeen op de herverdeling van het inkomen ten gunste van de winsten.

Zonder nog in te gaan op de realiteitswaarde van de gegeven analyse en op de effektiviteit van het toegepaste instrumentarium, kan toch gesignaleerd worden, dat de gekozen weg het 'slechts globaal gestuurde vrije ondernemingswijze stelsel' op verschillende manieren in strijd doet komen met haar eigen uitgangspunten en doelstellingen. De ekonomisch-politieke konsequenties die werden getrokken uit de krisis van de dertiger jaren hielden — althans aanvankelijk — in ieder geval de erkenning in van enkele zwakke punten in het ekonomisch stelsel. Dat is thans niet het geval, integendeel.

Uitgangspunt blijft, dat het nastreven van de doelstellingen der vrije onderneming samenvalt met, of leidt tot de realisering van de sociale en sociaal-ekonomische doelstellingen. Waar dit in de praktijk achterwege blijft, leidt dit niet tot twijfel aan het uitgangspunt. Ontwikkelingen in de sociale omgeving (het ondernemingsklimaat) worden verantwoordelijk gesteld en er ontstaat het streven om de onderneming meer in plaats van minder ruimte te bieden voor het nastreven van de eigen doelstellingen. Eigenlijk is hier geen sprake van welbewuste overheidssturing van het ekonomisch proces, maar van een gekunstelde poging tot herstel van vroegere verhoudingen.

Uitgangspunt blijft ook, dat het optimale welzijnsniveau van de eko ekonomische subjekten (in hun hoedanigheid van konsument, maar tegenwoordig ook in die van staatsburger) de uiteindelijke doelstelling van het ekonomisch proces is. Maar voorlopig wordt voorgehouden dat een zeer onzeker uitzicht op een toekomstig hoger welzijnsniveau alleen gerealiseerd kan worden door een aanmerkelijke en onmiddellijke beperking op dit ogenblik. Het nastreven van de doelstelling zelf wordt als fnuikend voor het bereiken ervan vooropgesteld.

Een laatste uitgangspunt dat hier genoemd wordt betreft het karakter van het staatsingrijpen. Om vrijheid en doelmatigheid te garanderen zou de overheid slechts globaal sturend moeten optreden en zo min mogelijk,

slechts marginaal, direkt moeten ingrijpen. De 'ruimtecreatie' zou hieraan voldoen. Anderzijds echter wordt van verschillende zijden benadrukt, dat de globale sturing van het investeringsproces door verhoging van de winsten, een bepaald niet marginale en direkte ingreep in bepaalde delen van de economie — in de lonen en in de kollektieve voorzieningen — noodzakelijk maakt.

Al met al lijkt de neoklassieke visie op de aard van de economische problemen en daarmee op de aard van het economisch stelsel aan grote verwarring ten prooi. Voor de rechtvaardiging van de ingeslagen koers bleek het zelfs noodzakelijk een drietal decennia aan economisch-politieke ervaring (en een tweetal eeuwen aan ervaring met het kapitalistische stelsel) overboord te zetten. Bovendien lijkt het allengs moeilijker om het kapitalistisch stelsel, zelfs in haar gemengde vorm, voor te stellen als "the best of all possible worlds".

Werkgelegenheid, loon en kollektieve voorzieningen

Maurice Dobb heeft eens geschreven, dat zodra het vraagstuk van de logische consistentie is opgelost, de aanvaarding of verwerping van een theorie afhangt van een ieders persoonlijke waardering van de specifieke abstrakties waarop zij berust. Deze abstrakties drukken zich mede uit in de factoren en mechanismen die wél, maar ook in de factoren en mechanismen die géén rol spelen in de verklaring van ontwikkelingen en problemen.

Kenmerkend voor het neoklassieke denken is onder meer de volkomen abstraktie van economische belangentegenstellingen tussen de bezitters van de 'produktiefactoren' arbeid en kapitaal. Op het pad van de neoklassieke groeitheorie vindt eenieder dat wat hem toekomt en vervult eenieder hiervoor de rol die hem is toebedacht. De beweging der prijzen op grond van de marginale produktiviteiten vormt hier het alomspannende mechanisme, dat ieders belang garandeert en alle belangen onderling verzoent: onenigheid is hier niet denkbaar. Als dan, wat sommigen noemen sociologische factoren de werkelijkheid doen afwijken van het referentiekader, ontstaat een interessante situatie. Terwijl het standpunt van de belangenharmonie wordt gehandhaafd, blijkt er toch een diskrepantie te zijn ontstaan tussen de inkomensvormen der produktiefactoren. Hiervan raakt men overigens niet in paniek. Er is slechts een weg terug, die naar het uitgangspunt. Dit te bereiken wordt voorgesteld als het gezamenlijke belang van arbeid en kapitaal en daarvoor moet het sociologisch gekibbel over de hoogte van het loon en de kwaliteit van de kollektieve voorzieningen wijken.

In zeer grove lijnen en misschien niet helemaal ontendentieus is hiermee de neoklassieke (lange) mars naar het economisch evenwicht weergegeven,

waaraan thans in vele Westerse landen is begonnen. De reeks van bezwaren tegen deze barre tocht, en tegen het economisch en ekonometrisch denkwerk dat eraan vooraf is gegaan, laten wij ook hier terzijde liggen. Zelfs indien zij naar het doel zou blijken te leiden, is het nog de vraag of deze weg ook gekozen móet worden. Met andere woorden, of er in termen van maatschappelijke wenselijkheid geen komfortabeler reisplan kan worden uitgestippeld.

Verskillende zwakke schakels in de neoklassieke redeneringen zelf dringen de mogelijkheid en wenselijkheid van alternatieve wegen op. Gewezen kan dan bijvoorbeeld worden op de — tamelijk ongeloofwaardige — opvatting van de crisis als resultaat van factoren die overwegend liggen buiten het economisch proces. Een verklaring van de crisis in termen van de economische mechanismen zelf, zou duiden op de ontoereikendheid van een 'keynesiaanse' staat (en daarmee van het gemengde stelsel) en zo de overbodigheid en nutteloosheid van een vorm van centrale planning ter discussie stellen. Verder zou bijvoorbeeld het loslaten van de veronderstelling der harmonie of verzoenbaarheid van de belangen van arbeid en kapitaal (ook al is dat in veler ogen een bijna onfatsoenlijke stap) suggereren, dat opvattingen over wat komfort is verschillen en dat de kosten-baten analyse van de nu ingeslagen weg voor de verschillende klassen wel zeer verschillende uitkomsten kan opleveren.

In feite zijn dergelijke argumenten natuurlijk ook ingebracht door de tegenstanders van het nu gevoerde beleid. Alvorens in te gaan op elementen uit deze naar voren gebrachte alternatieve analyses en beleidsprogramma's zullen wij eerlijkheidshalve ook hier een schets geven van het denkbeeldig défilé der grote voorlopers; de hiervoor al aangekondigde tegendemonstratie.

Niemand zal er bezwaar tegen maken hier de kop te laten nemen door Marx, Engels en Lenin, die met gebalde vuist wijzen op de noodzakelijkheid van de crisis onder kapitalistische voorwaarden én op de strijd van de arbeidersklasse die zal uitmonden in de realisering van een planmatige, socialistische samenleving. Dan volgt een tijdlang niemand. En net geeft men de hoop op een vervolg van de wetenschappelijke stoet op, of Michael Kalecki verschijnt ten tonele, die er in bondige stijl op wijst, dat volledige werkgelegenheid onder het kapitalisme misschien wel theoretisch denkbaar, maar in ieder geval niet politiek haalbaar is. Tenslotte volgt een lichtelijk aarzelende en schichtig rondkijkende Joan Robinson, die weliswaar overtuigd is van de slechtheid van de leuzen der neoklassieke demonstranten, zich anderzijds echter nog niet geheel thuisvoelt temidden der vele al te rode vlaggen.

Ook hier hebben wij de levende discussianten (wie zou geen uitzondering

willen maken voor de "grand old lady of economics") buiten de optocht gelaten. Voor een groot deel echter bouwen zij voort, zij het uiteraard met onderlinge accentverschillen, op de denkbeelden van de genoemde theoretici. Indien wij deze denkbeelden, teruggrijpend op Dobbs specifieke abstrakties, vertalen in de factoren die wel, respectievelijk geen rol spelen, dan blijkt over het algemeen een wereld van verschil met de neoklassieke voorstelling van zaken.

Nu niet meer de nadruk op enigerlei vorm van economisch evenwicht als logisch thuishonk van het economisch proces, (dus) geen verwijzing meer naar sociologische omstandigheden die het uitzicht hierop belemmerd zouden hebben. In de meeste gevallen ook geen geweeklaag meer over de stijgende kosten­druk die het de ondernemer onmogelijk gemaakt zou hebben om zijn maatschappelijke taak te vervullen.

De specifieke abstrakties leiden hier tot een beeld waarin *endogene* krachten, met name het door het winststreven gestuurde investeringsproces, resulteerden in omvangrijke overcapaciteiten op internationale schaal in de industrietakken die in de zestiger jaren nog tot de (groei-) tempomakers behoorden. De tendens naar vertraging in de groei en de druk op het uitblijven van een adequaat en compenserend (dus expansief) beleid van de nationale overheden. De klachten hierover klonken zelfs door in de Economic Outlooks van de OECD, die er de nationale staten van beschuldigde al te zeer en te eenzijdig toegespitst te zijn op het probleem van de inflatie (waarmee deze instantie overigens nog niet gerekend wordt tot de dragers der alternatieve, 'linkse' ideeënwereld).

Als verdere elementen van het alternatieve verklaringskader kunnen dan nog genoemd worden de invloed van de monopolistische structuur der produktie en de stagnatie van de consumptie- en overheidsbestedingen sinds het einde der zestiger jaren.

Overigens moet zeker benadrukt worden, dat deze schets slechts een soort kleinste gemene veelvoud biedt van verschillende oppositionele denkwijzen. Er blijven verschillen van inzicht die op meerdere punten verder gaan dan alleen maar accentverschillen. Met name het al dan niet uitgaan van fundamentele klassentegenstellingen, van klassenstrijd, als kenmerk van de economisch-sociale problematiek, is uiteraard doorslaggevend voor het karakter van de geboden analyse en voor het perspectief van de economisch-politieke denkbeelden. Maar zowel op het eerste als op het tweede niveau zijn ook belangrijke overeenkomsten tussen de 'linkse' ekonomen, van marxisten tot moderne keynesianen, die zich met de betreffende problemen bezighouden.

Op analytisch niveau delen zij de opvatting van de economische crisis als intrinsiek onderdeel van de kapitalistische produktiewijze (ook al

hanteren sommigen deze terminologie niet). De huidige problemen (die in het geheel niet nieuw zijn) worden opgevat als het resultaat van een veelheid van factoren die grotendeels liggen binnen de kring van de economische mechanismen zelf.

De overeenkomst in economisch-politieke denkbeelden ligt min of meer in het verlengde hiervan. Niemand gaat ervan uit, dat het economisch ontwikkelingsproces ooit identiek kan worden met het utopische neoklassieke groepspad. Maar een vanuit maatschappelijk oogpunt wenselijk verloop van dit proces vereist in ieder geval de planning van het voornaamste mechanisme, erachter, dus wat bij sommigen wordt omschreven als een zekere mate van kollektivisering van het investeringsproces, bij anderen als het doorvoeren van een systeem van centrale planning.

Besluit

De kip met de gouden eieren is van de leg afgeraakt, maar de eigenaren weigeren tot slachting over te gaan. In plaats daarvan vraagt men de gewone kippen om een veer te laten en haar zo extra bijvoeding te kunnen toedienen. Tegelijkertijd echter wordt voorgehouden, dat deze situatie toch wel verschilt met vergelijkbare situaties in het verleden. Door sommigen is aan de tachtiger jaren nu al het motto meegegeven, dat "het nooit meer zal worden zoals het vroeger was". De, zowel kwantitatief als kwalitatief, sterke oppositie tegen de gekozen economisch-politieke weg maakt echter duidelijk, dat deze gemeenplaats voor tweeërlei uitleg vatbaar is. De algemeenheid en diepgang van de huidige economische teruggang in het door de overheid slechts globaal gestuurde systeem, suggereert dat instrumenten die binnen de institutionele structuur hiervan blijven, tekortschieten. Om een verdere stap te doen naar een situatie waarin — zoals iemand het eens uitdrukte — "the worst ravages of the business cycle should be forever buried in the past" is het noodzakelijk deze institutionele structuur te doorbreken. Misschien kan er zo voor gezorgd worden, dat het nooit meer wordt zoals het vroeger geweest is.